

Attieksmes būtība, funkcijas un veidošanās

Irēna Žogla

Attieksme ir apziņas spēja novērtēt procesus, lietas, cilvēkus, ar kuriem cilvēks nonāk saskarē, kā arī izmaiņas tajos; izmaiņas apziņā, kuras ietekmē cilvēka rīcību.

Definīcija: Indivīda uzskati par lietām, idejām un parādībām, to novērtējums un interese par tām. Attieksme ir atkarīga no zināšanām, ieradumiem, audzināšanas. (*Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca*. — R., Zinātne, 2000)

Akadēmiskajā terminu datubāzē minēti 74 termini, kuri atspoguļo attieksmes priekšmetu daudzveidību. Piemēram, pozitīva attieksme, atbildīga attieksme pret mācībām, attieksme pret sevi, attieksme pret darbu u.c. (*Akadēmiskā terminu datubāze*. <http://termini.lza.lv/term.php>)

Šajā avotā ir minēta arī *emocionāla attieksme*, kas jāaplūko kritiski – pārdzīvojums ir jebkura veida attieksmes struktūrā, emocionālais komponents ir izšķirošais attieksmes struktūrā.

Attieksmes var definēt kā integrētu personas īpašību, kas veidojas dzīvesdarbības pieredzes, zināšanu apguves, pārdzīvojuma un gribas piepūles vienībā un izpaužas vērtībās, mēķos, ideālos un normās. Attieksme ir viens no cilvēka būtības raksturojuma komponentiem. (Špona, 2004, 57).

Psihologija pēta attieksmi kā psihisku – intelektuālu, emocionālu, gribas konstrukt, kurš izpaužas viņa rīcībā un raksturo pašu cilvēku. Attieksme ir komplekss veidojums, tas attīstās reizē ar pieredzi, pauž individuālu dispozīciju pret attieksmes objektu un ietekmē indivīda domas un darbību. (Perloff, 2016).

Attieksmei ir objekts/priekšmets: cits cilvēks un viņa rīcība, mācības, paša īpašības, darbība un sasniegumi, dabas objekti un procesi utt.

Izpētes priekšmets attieksmes kompleksajā dabā: struktūra, veidošanās, noturīgums, uzvedība, attiecības (Minton et al, 2014). Attieksmes sarežģītību ietekmē pašnovērtēšana un slēdziens par sevi, ko indivīds iegūst, salīdzinot sevi ar citiem, vai ar personiski nozīmīgiem paraugiem (Bosson et al, 2000). Šādu salīdzinājumu ietekmē indivīda pretenzijas, dzīves un konkrētas darbības mērķi, vajadzība pēc sasniegumiem un/vai atzīšanas u.c.

Attieksmes struktūra ir sarežģīta, to veido trīs komponenti savstarpējā vienotībā:

- *kognitīvais* (zināšanas par attieksmes priekšmetu – zināšanas par

līdzsvara būtību un tā komplekso dabu, veidošanos, personiski nozīmīgiem kritērijiem, pašvadītu attīstības procesu, pārliecība, bieži vien arī aizspriedumi utt.);

- *afektīvais* (pārdzīvojums – emocijas, ko izraisa zināšanas par attieksmes priekšmeta nozīmīgums, šajā gadījumā par līdzsvaru un tā personisko nozīmīgumu, pretenziju piepildīšanas iespēju apzināšana u.c.);
- *rīcība* (darbība, ko izraisa zināšanu personiskā nozīmīguma pārdzīvojums).

Attieksmes funkcijas (modificēts pēc: Eagly & Chaiken, 1998; Katz, 1960):

1. Utilitārā jeb praktiskā – cilvēki apzina savu attieksmi pret kādu objektu (piem., kompleksu līdzsvara attīstību) savās personiskajās interesēs, lai iegūtu citu, sev nozīmīgu cilvēku atzinību, nostiprinātu līdzsvaru, vai lai izvairītos no nosodījuma. Attieksme pauž vispārīgo pieeju vai noliegšanu.
2. Uzskatu, viedokļa paušana par apkārtējās vides objektiem un procesiem vai pašam par sevi; stabīlu, nozīmīgu vērtību atbalstīšana un sekošana tām. Attieksme palīdz organizēt, interpretēt, apzināt jaunu informāciju.
3. Paš aizsardzības funkcija ietver psihoanalītiskus principus, attieksme pauž aizsargāšanās mehānismus, lai saglabātu komfortu, labizjūtu – piem., noliegšanu, lai norobežotos no ļauniem, uzbrūkošiem psihiskiem faktoriem. Attieksme aizsargā indivīda pašnovērtējumu.
4. Sev nozīmīgu vērtību paušana un aizstāvēšana vienlaicīgi pauž indivīdam nozīmīgu pašapziņu, identitāti, sociālo pozīciju, vēstot citiem par sevi – kas es esmu, kāds esmu, kādas vērtības aizstāvu utt. Attieksme pauž indivīda galvenās vērtības un uzskatus.

Īpaša nozīme attieksmes struktūrā ir emocijām, iegūto zināšanu par attieksmes objektu pārdzīvojums (vajadzīgas – nevajadzīgas, interesantas – neinteresējošas, vērtīgas – maznozīmīgas utt.). Pārdzīvojums darbojas roku-rokā ar izziņas procesiem, ar domāšanu, ar zināšanu iegūšanas un prasmes veidošanās procesu.

Pārdzīvojuma spēks liek cilvēkam darboties un pauž viņa attieksmi, kas ir daļa no smadzeņu asociatīvās noturīgās struktūras. Piemēram, visi labi zina par smēķēšanas kaitīgumu, bet nespēj pārvarēt šo paradumu un par otro dabu kļuvušu nodarbi, kamēr nav apzināti nopietni draudi veselībai vai pat dzīvībai. Tādēļ attieksmes maiņa, attīstība, pilnveidošanās ir iespējama, aktivizējot emociju, afektīvo jeb pārdzīvojuma komponentu, kas ļauj indivīdam secināt: vēlams, nevēlams, nozīmīgs, maznozīmīgs utt. Pārdzīvojuma spēks nosaka, kāda darbība vai rīcība sekos – vajadzības piepildīšana, izvairīšanās, pretošanās.

Attieksmi ir grūti pētīt, tāpēc galvenokārt pētām ārējās izpausmes, pamatojoties uz iekšējā un ārējā vienotības izpausmēm - darbības kvalitāti, motivētību, procesa un sasnieguma pārdzīvojumu, savstarpējās attiecības, žestus, sejas izteiksmi u.c., lai iegūtu datus par attieksmi.

Attieksmes komplekso raksturu rāda šeit ievietotais fragments *Attieksme un mijattiecības* (*Saskarsmes psiholoģija*, 2003).

Jēdzieniskais skaidrojums un definīcijas.

1. Attieksmes raksturlielumi, objekts, virziens, intensitāte, struktūra.
2. Attieksmes funkcijas: regulēšanas, aizsardzības, vērtību orientācija, kompetences.
3. Attieksmju attīstības avoti: izglītība, pieredze, sociālās vide, ekonomiskā vide, informācijas sistēmas.
4. Attieksmes teorijas: saskaņas, bilances un kognitīvās disonances.
5. Mijattiecības darba vidē, to ietekmējošie faktori.
6. Mijattiecības modeļi un to komponentu raksturojumi: kognitīvais (uztveres), zināšanu, afektīvais jeb emocionāli konatīvais (tendence rīcībā pret objektu).
7. Attiecību mārketing: ilgstošas sadarbības attiecības, klientu attiecību vadīšanas, personalizācija.
8. Attieksmju pētīšanas metodes.

Jēdzieniskais skaidrojums un definīcijas

Attieksme ir vērtīborientācijas, nostādnes, identitātes raksturojums, kas veidojas dzīves darbībā, socializācijā, izziņā, pārdzīvojumos un gribas vienībā.

Attieksme ir zināšanu, jūtu, uzskatu, gribas, rīcības veselums, kas izpaužas cilvēka uzvedībā. Tā ir objektīva, universāla mijsakarība starp lietām, cilvēkiem, parādībām, izziņas procesa elements.

Attieksme veidojas pamatojoties uz Es tēlu, ietver visu cilvēka būtību. Tā ir integrēta personības īpašība, dinamiska, attīstoša. Attieksme ir sociālās identitātes nosacījums. Attieksme var būt pozitīva un negatīva. **Negatīvā** attieksme var būt: aizspriedumaina, agresīva, nosodoša.

Attieksme veidojas šādā secībā:

Esamība ----- simboliskā pasaule -----domāšana

Attieksmes veidošanās sākas ar sevis izteikšanas vajadzību. Tad darbojas izziņas faktors. Tad seko motivācija. Cilvēks pats parādās kā attieksmju cēlonis.

Cilvēka attieksmē izpaužas profesionālā, sociālā, individuālā gatavība spriest, pieņemt lēmumus, gatavība ēlēties un darīt. Attieksmju aspekti ir orientācija uz darīšanu, attīstību, esamību.

Attieksmes funkcijas ir:

- kognitīvā darbība, kurā tiek izmantotas zināšanas;
- psiholoģiskā motivācija, kurā cilvēks ir kā attieksmju cēlonis;
- tēla veidošana. Es tēls un tai atbilstošā uzvedība.

- attieksme kā paš aizsardzība (psiholoģisko barjeru pārvarēšanas funkcija).

Attieksmi veido arī tādi ārējās vides faktori, kā politika, ideoloģija, likumi. Starpkultūru ietekme uz attieksmēm - dažādās valstīs ir atšķirīgs dzīves, kultūras līmenis un, mēģinājums kādu posmu pārlēkt, var radīt negatīvu attieksmi. Attieksme izpaužas arī pret lietām.

Galvenie attieksmju raksturlielumi ir

- Objekts – katrai attieksmei ir jābūt objektam (tā var būt parādība, fizisks lielums...)
- Virziens – kā indivīds jūtas pret objektu
- Intensitātes pakāpe – cik lielā mērā patīk, nepatīk
- Struktūra
- Pieredzes un izziņas procesa rezultāts

Attieksmju attīstības avoti

Attieksme veidojas dzīves pieredzē atkarībā no mainīgām vajadzībām (materiālās, garīgās, sociālās).

Personība kā paraugs un attieksmes veidošanas avots var būt autoritatīva, autoritāra, liberāla.

Mijattiecības ir starppersonu, individuālās, komunikācijas. Galvenie faktori ir:

- ārējie apstākļi: prasības, organizētība, atbalsts kolektīvā, atzinība u.c.
- iekšējie – pārlicība, vērtības, intereses, vajadzības u.c.

Literatūra

Akadēmiskā terminu datubāze. <http://termini.lza.lv/term.php>

Bosson, J. K.; Swann, W. B. Jr., & Pennebaker, J. W. (2000). Stalking the perfect measure of implicit self-esteem: The blind men and the elephant revisited? *Journal of Personality & Social Psychology*. 79: 631–643. [doi:10.1037/0022-3514.79.4.631](https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.4.631).

Eagly, A.H. & Chaiken, S. (1998). Attitude, Structure and Function. *Handbook of Social Psychology*. Gilbert, D.T., Fisk, S.T. & Lindzey, G. (Eds). P.269–322. New York: McGraw-Hill.

Katz, D. (1960). The Functional Approach to the Study of Attitudes. *Public Opinion Quarterly*. 24 (2): 163. [doi:10.1086/266945](https://doi.org/10.1086/266945).

Minton, E.A., & Khale, L.R. (2014). *Belief Systems, Religion, and Behavioral Economics*. New York: Business Expert Press LLC.

Perloff, M.N. (2016). *The Dynamics of Persuasion: Communication and Attitudes in the 21st Century*. Routledge.

Saskarsmes psiholoģija (2003). – fragments. https://www.google.lv/search?dcr=0&source=hp&ei=wzAyWpX7GKWb6AS2taGwBw&q=attieksme+defin%C4%ABcija&oq=attieksme&gs_l=psy-ab.1.4.0i10.3255.5082.0.13825.9.8.0.1.1.0.90.584.8.8.0....0...1c.1.64.psy-ab..0.9.592...0i131k1.0.9tFh7w-yh34

Špona, A. (2004). *Audzinašanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.

Whitley, B. E. (2010). *The Psychology of Prejudice & Discrimination*. United States: Wadsworth Engage Learning.